

Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin Halifelerinden Ahmed Hilmi Efendi'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri

*Necdet YILMAZ**

Öz: Ahmed Hilmi Efendi XIX. yüzyılın ortalarında Kızılcahamam'ın Kınık köyünde dünyaya gelmiş, İstanbul'da yüksek tahsilini tamamlamış bir alim sûfidir. Medreselerdeki formel eğitiminin yanısıra dönemin ilim ve irfan merkezlerinden olan Fatmasultan dergâhında, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin hadis halkasına katılarak icazet almakla birlikte irfanî eğitimini de bu zâtın kontrolünde gerçekleştirerek tarikat hilâfetnâmesine layık görülmüştür. Hizmet mahalli olarak kendisine İzmit'i seçmiş, burada resmî olarak aldığı müderrislik görevleri yanında gayri resmî olarak da bir Nakşbendiyye şubesi olan Ziyâiyye'yi temsil etmiştir. Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin bizzat verdiği görev üzerine onun kitaplarının matbaa basım sürecini takip etmiş ve tashihlerini gerçekleştirmiştir. 31 Mart hadiselerindeki rolü sebebiyle Kastamonu'da beş sene sürgün hayatı yaşayan Ahmed Hilmi Efendi Hicaz, Balkanlar ve Anadolu'nun pek çok yöresindeki insanlar vasıtasıyla irşat faaliyetlerini etkin olarak sürdürmüş bir alim, müellif sûfidir.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Hilmi Efendi, Gümüşhânevî Dergâhı, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî, İrşat, Halife, İzmit.

The Life, Personality And Works of Ahmed Hilmi Efendi, Khalifa of Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî

Abstract: Ahmed Hilmi Efendi, who is a sufi scholar, was born in the Kınık village of Kızılcahamam in the middle of 19th century, came to Istanbul for the purpose of higher education and completed here his formal education. In the meantime, he also continued his education of hadith and tasavvuf in the Fatmasultan/Gümüşhânevî dervish lodge. He become one of the caliph of Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî after taking hilafetname as well as certain icâzets (certificates) on various Islamic sciences from him. He chose to serve, by himself, in İzmit while many other caliphs of Gümüşhânevî undertaking a mission in various parts of the Islamic world. Here, he made teaching and guidance activities. He involved in various works of the dervish lodge in Istanbul and gained the closeness of his sheikh; also dealt with the supervision of his sheikh's students and publishing of books written by him. He continued

* Yrd. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

his relations with the dervish lodge and his activities in Izmit until his death. Ahmed Hilmi Efendi closely followed his students from Hijaz to Balkans and from Black Sea to the Aegean region; and he dealt with the scientific, intellectual and social aspects of people there.

He did not neglect social problems of his own time and due to some attempts for this purpose, he was sent into exile where he retained dawah (religious teaching), compilation and spritual guidance.

Ahmed Hilmi Efendi was a believer, Sufi scholar and author, who experienced the depressed last period of the Ottoman; and his influences has continued till today.

Keywords: Ahmed Hilmi Efendi, dervish lodge of Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî, guidance, caliph, İzmit.

İktibas / Citation: Necdet Yılmaz, “Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin Halifelerinden Ahmed Hilmi Efendi'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri”, *Usûl*, 24 (2015/2), 167 - 190.

I. Hayatı

A. İsmi, Doğumu, Memleketi ve Ailesi

1288/1871-72 ve 1296/1880-81 tarihlerinde kendisine verilmiş olan mürur tezkirelerine ve bazı icâzetnâmelerdeki kayıtlara göre ismi Ahmed, babasının Mehmed,¹ dedesinin ismi ise Ahmed'dir.² Sonradan “Hilmi” mahlasını almış, isim ve mahlasıyla birlikte “Ahmed Hilmi” olarak şöhret bulmuştur.³

¹ M. Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi Arşivi, Ahmed Hilmi Efendi Tasnifi, 02 numaralı dosya 231 numaralı gömlek (Bundan sonra AHE, dosya no ve gömlek no olarak AHE/02/231 şeklinde kaydedilecektir); AHE/02/250.

² Süleymaniye Kütüphanesi, Revnakoğlu Arşivi, 212/79. Krş. Selim Şenol, *Kınık Köyü ve Hacı Ahmet Hilmi Ankaravi*, baskı yeri ve tarihi yok, s. 18; Ahmed Nezih Galitekin, “Belgeler Işığında Ahmed Hilmi Hocaefendi'nin Terceme-i Hâli”, *Ahmed Hilmi Efendi Yâd Programı*, 8 Ocak 2012, yayınlanmamış tebliğ.

³ Ahmed Hilmi Efendi'nin hayatta olan torunu Nuran Kortel hanımefendi, dedesinin kütüphanesini şahsımıza açmış, belgelerin tasnif edilerek M. Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi aracılığıyla değerlendirilmesi ve ilim alemine kazandırılmasını sağlamıştır. Bu vesile ile kendisine şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

Ankara sancağının Yabanâbâd (Kızılcahamam) kazasının Kınık köyünde dünyaya geldiğinden “Ankaravî” nisbesiyle tanınmıştır. Aile lakabı Abdül-ganîzâde'dir.

Bir mürur tezkiresinde 1264/1848-49 tarihinde dünyaya geldiği,⁴ 1456 numaralı İzmit Şer'iyye Sicili'nde ise 1268/1852 senesinde doğduğu kayıtlıdır.⁵ Osmanlı Arşivlerinde bulunan bir belgede 1327 Hicrî, 1325 Rûmî (1909 Milâdî) tarihlerinde 60 yaşında olduğu belirtilmektedir ki buna göre doğum tarihi 1267 Hicrî, 1265 Rûmî (1850)'dir.⁶ Şer'iyye Sicili'ndeki 1268 tarihini Hicrî olarak kabul edersek Ahmed Hilmi Efendi'nin 1850 yılında doğmuş olacağı daha doğru olur kanaatindeyiz.

1871-72 tarihli mürur tezkiresinde verilen bilgilere göre kumral sakallı ve bıyıklı, orta boylu ve elâ gözlüdür.

Ahmed Şakir adında bir müderris tarafından “Seyyid Ahmed Rıza b. Abdül-ganîzâde Mehmed el-Ankaravî'ye” verilen iki adet icâzetnâmeden Ahmed Rıza adında bir kardeşinin,⁷ Ahmed Hilmi Efendi'nin 1301/1883 senesinde gönderdiği bir mektuptan Azim Ağa adında bir diğer kardeşinin olduğu⁸ anlaşılmaktadır.

Adına hazırlattığı mühürlerde, aldığı icâzetlerde ve kendisine gönderilen bazı mektuplarda “Seyyid” ifadesinin kullanılmasından Peygamberimiz'in soyundan olduğu, yine çok sayıda belgede yer verilen “Hacı” sıfatından dolayı hacca gittiği anlaşılmaktadır.

Ahmed Hilmi Efendi'nin terekesi içerisinde çıkan bir mektup, Hafız Yusuf adında birisi tarafından gönderilmektedir. Kime hitap edildiği yazılmasa da 21 Şubat 1898 tarihini taşıyan bu mektup, muhatabının Hicaz'a gittiğini haber aldığı, sevindiğini ve o mübarek makamlardan kendisinden dua talep ettiğini

⁴ AHE/02/250.

⁵ Galitekin, adı geçen tebliğ. Revnakoğlu Arşivi, 212/79 numaradaki bir kayıta “vefatında yaşı sekseni bulmuştu” ifadesi yer almaktadır. 1916 senesinde vefat ettiğine ve 80 sene yaşadığına göre doğum tarihi 1836 olur ki bu tarih doğru olmamalıdır.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Askerî, no: 61/1327 Ca 19.

⁷ Bk. AHE/05/343.

⁸ AHE/01/96.

bildirmektedir. Bu mektubun Ahmed Hilmi Efendi'ye gönderilme ihtimalinin yüksekliğine bakılırsa hacca gittiği tarih 1898 senesidir.⁹

B. Evliliği ve Çocukları

Ahmed Hilmi Efendi İzmit'te Kafkasya menşeli Hasan Bey ve İzmit'in yerlilerinden Pembe Hanım'ın kızları Zehra Hanım ile evlenerek İzmit Hacıhızır mahallesindeki Pembe Konak'a yerleşmiş,¹⁰ bir müddet burada oturduktan sonra Orhan mahallesinde aldığı eve taşınmış ve ömrünün sonuna kadar burada yaşamıştır.¹¹ Bu evliliklerinden Bahaeddin adında bir oğlu, Pakize ve Sıdika adında iki kızı dünyaya gelmiştir.

Bahaeddin Efendi mülâzım-ı sâni (teğmen) rütbesiyle katıldığı İstiklâl Harbi sırasında 25.08.1921 tarihinde Ankara Polatlı'da şehit düşmüş, kızlarından Pakize Hanım Tapu ve Kadastro Müdürlüğü'nde görevli Hasan Hilmi Bey ile evlenmiş, Mesude ve Nuran adlı iki çocuğu olmuştur. Sıdika Hanım ise bir subay ile evlenmiş ve çocuksuz vefat etmiştir.¹²

C. Vefatı ve Kabri

Ahmed Hilmi Efendi kısa süren bir hastalıktan sonra 12 Safer 1335/25 Teşrin-i sâni 1332/8 Aralık 1916 tarihinde irtihal etmiştir. *İkdam Gazetesi* onun vefatını şu haberle duyurmuştur:¹³

İrtihâl.

İzmit'de Gazisüleymanpaşa medresesi müderrisi, hulefâ-yı Nakşbendiyye-i Hâliyye'den ve fudalâ-i asrdan Ankaralı Hacı Ahmed Hilmi Efendi irtihâl-i dâr-ı bekâ eylemiştir.

Mevlâ-yı müteâl rahmet eyleye.

İzmit'de Sultanorhan Camii civarındaki Kal'a kabristanına defnedilecektir.

⁹ AHE/02/183.

¹⁰ Galitekin, adı geçen tebliğ.

¹¹ Galitekin, adı geçen tebliğ.

¹² Dedesi ve ailesi hakkında Nuran Kortel Hanımefendi ile yapılan görüşme. Ayrıca bk. Galitekin, adı geçen tebliğ.

¹³ Revnakoğlu Arşivi, 212/79.

Bağçeşme şehitler mezarlığında bulunan kabir kitâbesi ise şöyledir:

Hüve'l-Bâkî

Basîret çeşmini aç bak makâm-ı evliyâdır bu

Hilâfetle mübeccel muktedâ-yı etkiyâdır bu.

Tarîk-i Hâlidî'de etdi kırk yıl kesb-i feyzâ feyz

Çerâğ-ı Hâcegân'dır şem'a-i Ahmed Ziyâ'dır bu.

Cenâb-ı zülcenâheyn Hazret-i Ahmed Efendi'dir

Mükerrem vâris-i pâk-i ulûm-i enbiyâdır bu.

Huzûrunda oku ihlâs ile bir Fâtiha zâir

Derûnun nûra gark olsun mezâr-ı asfiyâdır bu.

12 Safer 1334[5]

25 Teşrin-i sâni 1332

[8 Aralık 1916]

II. İlmî ve Tasavvufî Şahsiyeti

A. İlmî Şahsiyeti

Ahmed Hilmi Efendi Anadolu'nun bir köyünde dünyaya gelmiş, ilk tahsilini memleketinde gördükten sonra ileri tahsil için İstanbul'a giderek yüksek tahsilini tamamlamış ve müderrisliğe kadar yükselmiş, eserler telif etmiş bir şahsiyettir.

1. Tahsili

Ahmed Hilmi Efendi ilk eğitimini muhtemelen köyünde ve/veya Yabanâbâd (Kızılcahamam) ilçesinde aldıktan sonra yüksek tahsil için İstanbul'a gelerek Şahkulu medresesinde¹⁴ tahsil hayatına başlamıştır. 1288/1871-72 senesinde

¹⁴ Sinekli medresesi olarak da anılan bu medrese hakkında geniş bilgi için bk. Mübahat S. Kütükoğlu, *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000, s. 89-90.

Hayri isimli müderrisin kendisine verdiği bir mürur tezkiresine bakılırsa¹⁵ medrese tahsiline bu tarihten önce ve yirmili yaşlarında başlamıştır.

Kurban (Udhiye) Risâlesi adı verilen Arapça bir eserin sonunda, kitabı tahrir edenin, Kostantîniyye (İstanbul)'da Sultan Bayezid-i Velî yakınında Sinekli medresesinde tahsil için bulunan "Ahmed b. Mehmed Efendi el-Ankaravî" olduğu ifade edilmekte ve 27 Zilkâde 1292/25 Aralık 1875 tarihini taşımakta olduğundan bu senelerde hâlâ Sinekli/Şahkulu medresesinde talebe olduğu anlaşılmaktadır.¹⁶

4 Zilhicce 1297/7 Kasım 1880 tarihli bir belgeye ilişik olarak muhtemelen halvete girenler listesi verilmekte ve bu listenin 17. sırasında "Ahmed Efendi Sinekli medresesinde" kaydı bulunmaktadır.¹⁷ Buna göre Ahmed Hilmi Efendi'nin 1880 tarihinde halen bu medreseye devam ettiği kabul edilebilir.

Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüshânevî'nin halifesi de olan Bayezid medresesi müderrislerinden Safranbolulu İsmail Necati Efendi tarafından 15 Rebiülevvel 1294/29 Mart 1877 yılında Ahmed Hilmi Efendi adına düzenlenen bir mürur tezkiresine göre Ahmed Hilmi Efendi'nin, Bayezid medresesinde İsmail Necati Efendi'nin derslerine de devam ettiği anlaşılmaktadır.

1296/1880-81 tarihinde Ahmed Hilmi Efendi'ye verilen bir başka mürur tezkiresinde, dersinin *Fenârî* olduğu ve Şeyh Vefâ câmiinde 107 numara ile kaldığı kaydından Şahkulu/Sinekli medresesinden sonra Şeyh Ebu'l-Vefâ medresesine geçtiği sonucu çıkarılabilir.¹⁸

Ahmed Hilmi Efendi'nin evrakları içerisinde Mehmed Ferhad Efendi tarafından kendisine bir Buhârî icâzetnâmesi,¹⁹ Seyyid Halil İzzet b. Hüseyin el-Gümüshânevî tarafından Ferâiz icâzetnâmesi,²⁰ Seyyid Hafız Veliyyüddin es-Sıdkî

¹⁵ AHE/2/231.

¹⁶ AHE/04/327.

¹⁷ M. Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi Arşivi, Ahmed Ziyaeddin Gümüshânevî Tasnifi, dosya no: 5, gömlek no: 191 (Bu tasnif bundan sonra AZG/05/191 şeklinde kaydedilecektir).

¹⁸ AHE/02/250.

¹⁹ AHE/01/89.

²⁰ AHE/03/273.

el-Kütahyevî tarafından 1881 tarihinde verilmiş genel ilimlere ve hadis ilimlerine dair icâzetler²¹ bulunmaktadır.²² Buna göre 1881 Ahmed Hilmi Efendi'nin icâzetlerini alarak müderrislik payesini elde ettiği tarih olarak kabul edilebilir.

Mayıs 1886 tarihli İstanbul medreselerinde kalmakta olan talebelerin listesini içeren bir defterde Ahmed Hilmi Efendi'nin ismi Şahkulu medresesinde geçmekte ve bu tarihte Ramazan ayı görevi yapmak üzere dışarı gittiği anlaşılmaktadır.²³ Ahmed Hilmi Efendi evrakları arasında bulunan bir zarf üzerinde "Armudçu karyesine Ramazân-ı şerîfde ihyâ eylemek üzere tedrîs-i ulûm-ı dîn ile iştigâl eylemekte bulunan fazîletlü Ankaravî Hoca Ahmed Efendi hazretlerinin cânib-i fâzîlânelerine resîde"²⁴ şeklindeki kayıt, Ramazan görevi için bu tarihlerde Armudçu köyüne gittiği, kendisinin bir dilekçesinde de üç-beş sene bu köye gidip görev yaptığı anlaşılmaktadır.

Terekesinde bulunan evrakları arasında Ahmed Hilmi Efendi'ye gönderilen bir mektup zarfının üzerinde bulunan "Der-aliyye'de Bâb-ı Âlî civarında Adliye Hanı kurbünde Fatma Sultan medresesinde şeref-mukîm Ankaravî fazîletlü efendim el-Hâc Ahmed Efendi hazretlerine arîza." ifadesinden kendisinin, şeyhi Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin medresesinde kalmakta olduğu da anlaşılmaktadır.²⁵

Fatma Sultan'ın, Paşakapısı'na komşu bu camiden başka yakınında bir medrese ile bir de sıbyan mektebi vakfettiği bilinmektedir. Bu mektep de esasında Musliheddin adında bir hayır sahibi tarafından yapılmış; Fatma Sultan bunu

²¹ AHE/01/95.

²² Kütahyalı Hafız Veliyyüddin Sıdkı Efendi'nin 1296, 1298, 1299, 1300, 1301, 1303, 1304, 1305, 1406, 1307, 1308 Ramazanlarında Huzur dersleri muhatapları arasında bulunduğu görülmektedir. Bk. Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri I*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1951, s. 443, 450, 453, 457, 460, 467, 470, 473, 476, 479, 483.

²³ Ahmet Nezih Galitekin, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul Câmî, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütüphâne, Matbaa, Mahalle ve Selâtin İmâretleri*, İşaret Yayınları, İstanbul 2003, s. 773.

²⁴ AHE/05/415 (19).

²⁵ AHE/05/415 (29).

ihyâ ettirmiştir.²⁶ Reşat Ekrem Koçu adı geçen medrese ile sıbyan mektebinin Fatma Sultan Camii'nin yanında olduğunu kaydetmektedir.²⁷

2. Müderrisliği ve Resmî Görevleri

Ahmed Hilmi Efendi, 1890'lı yılların başlarında muhtemelen Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevi tarafından İzmit'e gönderilmiştir.²⁸ Mekke-i Mükerrime'de yâverândan Çerkes Ahmed Hamdi Bey'in, bazı işlerini takip için İstanbul'a Ahmed Hilmi Efendi'ye gönderdiği 4 Eylül 1890 tarihli bir mektup, onun bu tarihlerde İstanbul'da bulunduğunu göstermektedir.²⁹ Hafız İsmail adında birisi tarafından kendisine gönderilen 28 Mart 1894 tarihli mektup İzmit adresine gönderildiğine göre Ahmed Hilmi Efendi İzmit'e bu tarihten önce gitmiş olmalıdır.³⁰

Muhallefâtı arasındaki evrağında yer alan iki adet zarfta şu ibareler yer almaktadır:

*“Nefs-i İzmit kasabasında Akça cami-i şerifinde tarikat-i aliyye-i Nakşbendî-i Hâlidî hulefâ-yı kirâmından reşâdetlü eş-Şeyh el-Hâc Ahmed Hilmi el-Ankaravî Efendi Hazretlerinin huzûr-ı reşâdetlerine mahsus arîza-i muhlisânemdir.”*³¹

*“İzmit'te Akça Cami-i Şerifinde şeref-mukîm hulefâ-yı Nakşbendiyye'den faziletlü el-Hâc Ahmed Hilmi Efendi hazretlerine vusulbula.”*³²

²⁶ Semavi Eyice, “İstanbul'un Kaybolan Eski Eserlerinden: Fatma Sultan Camii ve Gümüşhaneli Dergâhı”, *Sabri F. Ülgener'e Armağan*, İstanbul 1985, s. 481.

²⁷ Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi*, “Fatma Sultan Medresesi” maddesi, X (1971), 5582. Krş. Semavi Eyice, *agm*, s. 494, 18. dipnot.

²⁸ Galitekin, adigeçen tebliğ.

²⁹ AHE/01/126.

³⁰ AHE/01/125.

³¹ AHE/5/415 (25).

³² AHE/5/415 (33).

Buna göre muhtemelen İzmit'e ilk gittiğinde İzmit merkezde bulunan Akça Camii'nde imamet ve irşat faaliyetlerinde bulunmuştur.³³

Cemaleddin Server Revnakoğlu'nun verdiği bilgilere göre İzmit'te Fevziye, Taşçılarbaşı ve Yenicuma camilerinde Salı ve Cuma geceleri hatm-i hâcegân yaptırmıştır.³⁴

Bu dönemde dinî ilimlerin sadece medreselerde tedris edilmediği, müderrislik pâyesi almış insanların dersiâm olarak cami ve mescidlerde kendilerine birer köşe tahsis edilerek halka açık olarak da dersler verdikleri bilindiğine göre Ahmed Hilmi Efendi'nin bu camilerde dersiâmlık yaptığı da kabul edilebilir.

“Daha sonra kendisini Gazi Süleyman Paşa nâm-ı diğer Orhan Medresesi müderrisliği görevinde görmekteyiz. Ancak bu müderrisliğin ilk yılları ihtilâflı bir durumla geçmiştir. Şöyle ki; Medrese'nin müderrisi İzmitli Ârif Efendi yıllarca görev yapmayarak, önce İzmit'te başka işlerde bulunmuş daha sonra İstanbul Kadı muavinliğine geçmiş ve bu sebeple Orhan Medresesi yıllarca boş kalmıştır. İzmit Şer'iyeye sicilinde bulunan 10.04.1897 tarihli bir kadı arzında, anılan müderrisliğin Hacı Hüseyin Feyzi isimli bir zâta tevcih edilmesi istenmekte olduğu görülüyor. Ancak Ahmed Hilmi Efendi evrakları arasında bulunan tarihsiz bir dilekçe müsveddesinden öğrendiğimize göre,³⁵ kendisinin bir önceki müderris Ârif Efendi'ye vekâleten iki yıldır müderrislik görevini yürütmekte olduğu ve Ârif Efendi'nin kasr-ı yed edeceği, yani kendi isteği ile Ahmed Hilmi Efendi lehine müderrislik görevinden el çekeceğinden, müderrisliğin şer'an ve kanunen Hüseyin Feyzi Efendi'nin hakkı olmayıp görevin kendisine ait olduğu belirtilmektedir. Yine 1256 numaralı İzmit şer'iyeye sicilinde bulunan

³³ Akça camii İzmit merkezde, bugün Akçacami caddesinde bulunan Cumhuriyet devrinde minare kaidesi dışında bütünüyle yenilenmiş bir camidir. Yapıya adını Akça İbrahim'in İzmit'in fethine katılanlardan olması nedeniyle ilk yapımının milâdî 1326 tarihi civarı olduğu sanılmaktadır. Bk. İlknur Erbaş, Hatice Güçlü Nergiz, “Osmanlı Dönemi İzmit Camileri”, http://akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/hg.nergiz/bildiri/hg.nergiz 04.06.2010_14.45.00bildiri.pdf.

³⁴ Revnakoğlu Arşivi, 212/79.

³⁵ AHE/01/26.

07.03.1899 tarihli diğer bir kadı arzında, müderrisliğin Ahmed Hilmi Efendi'ye verilmesi istenmektedir. Müderrislik berâtı Şubat 1901'de verilmiştir.³⁶

“24 Kânun-ı sâni 1318 [09.03.1903]'de kendisine Orhan câmiinin imamet, hitabet ve sair cihetleri de tevcih edildi. Ayrıca Mekteb-i idadî (Lise) ulûm-i dîniyye muallimliği (din dersleri öğretmenliği) ile Gâzi Süleyman Paşa ve Canfedâ Hâtun Vakfı mütevelliliği yaptı.”³⁷

B. Tasavvufî şahsiyeti

1. Tarikati, Şeyhi ve Hilâfeti

Ahmed Hilmi Efendi, İstanbul'da tahsil için bulunduğu yıllarda diğer öğrenciler gibi birer ilim ve irfan mektepleri olan tekke/lere gidip gelmiştir. Dönemin en faal ilim ve irfan ocaklarından olan Fatmasultan/Gümüşhaneli dergâhında Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî'nin halkasına katılmış, burada kendisinden çeşitli ilimlere dair icazet ve tarikat hilâfetnâmesi almıştır.

Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî, Nakşbendîliğin³⁸ Müceddidiyye koluna mensup olan Hâlid-i Bağdâdî'nin tesis ettiği Hâlidîlik³⁹ yolu meşâyihinden olup bu irfan yolu içerisinde geliştirdiği yenilikler ve etkisi sebebiyle Ziyâiyye adında yeni bir şube tesis etmiş pîridir.⁴⁰

³⁶ Abdi isimli biri tarafından Ahmed Hilmi Efendi'ye gönderilen 12 Mart 1901 tarihli mektupta beratının hazır olduğu ve Evkâf müdürlüğünden alınabileceği bildirilmektedir. Bk. AHE/01/123.

³⁷ Galitekin, adı geçen tebliğ. Sultanorhan medresesi mütevelliliği için bk. AHE/01/63; AHE/01/130.

³⁸ Nakşbendîlik hakkında geniş bilgi için bk. Necdet Tosun, *Bahaeddin Nakşbend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı [XII-XVII. Asırlar]*, İnsan Yayınları, İstanbul 2002; Hamid Algar, “Nakşibendiyye”, *DİA*, XXXII (İstanbul 2006), 335-342.

³⁹ Hâlidîlik hakkında geniş bilgi için bk. Hamid Algar, “Hâlidîyye”, *DİA*, XV (İstanbul 1997), 295-296; Abdulcebbar Kavak, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdâdî ve Hâlidî Tasavvuf Geleneğinin Tarihi Gelişim Süreci*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2013.

⁴⁰ Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî ve Ziyâiyye hakkında geniş bilgi için bk. İrfan Gündüz, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn (ks) Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984; *Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî: Sempozyum Bildirileri*: 11-12 Temmuz 1992 (haz. Necdet Yılmaz), Seha Neşriyat,

Fatmasultan/Gümüşhânevî dergâhı Nakşî-Hâlidiliğin bir şubesi olan Ziyâiyye'nin kurucu pîri Ahmed Ziyaeddin Efendi'nin merkez dergâhı olması hasebiyle, bu kolun âsîtânesi olmuştur. Adı geçen zâtın sonra, tekkelerin kapatılışına kadar sırasıyla, onun halifelerinin Ziyâiyye usul ve âdâbına göre faaliyet gösterdiği bu merkezde faaliyet gösteren şeyhler sırasıyla, Gümüşhaneli Ahmed Ziyaeddin Efendi (1859-1893), Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi (1893-1911), Safranbolulu İsmail Necati Efendi (1911-1919), Dağıstanlı Ömer Ziyaeddin Efendi (1919-1920) ve Tekirdağlı Mustafa Feyzi Efendi'dir (1920-1925).

Hadisin bir eğitim aracı olarak esas alındığı dergâhta, Ahmed Ziyaeddin Efendi'nin telif ve tertip etmiş olduğu, son dönemin en çok okunan hadis kitaplarından olan *Râmûzü'l-ehâdis* Salı ve Cuma günleri işrak vaktini müteakip öğleye kadar tedris edilirdi. Bu faaliyet her sene Muharrem ayının başında başlar Receb ayında tamamlanarak hatim yapılırdı. Derse gelenler takip edilerek başından sonuna kadar katılanlara hem icâzetleri verilir hem de daha önce rehin olarak verilmiş olan *Râmûzü'l-ehâdis* kitabı ile birlikte onun şerhi olan *Levâmiu'l-ukûl* hediye edilirdi. Sadece Gümüşhânevî Ahmed Ziyaeddin Efendi'nin, hayatı boyunca 70'in üzerinde ders halkasında *Râmûz* okuttuğu ve her birinde en az 70 kişinin bulunduğunu ve bunların da ilim tahsili yapan veya tahsilini tamamlamış olan kimselerden oluştuğunu düşündüğümüzde, dergâhın, kısa tarihi boyunca çok sayıda insanı bu eğitimden geçirmiş olduğu anlaşılmaktadır. Yine Gümüşhânevî'nin farklı gaye ve tertiple telif etmiş olduğu *Garâibü'l-ehâdis* adlı hadis kitabı da aynı günlerde öğle namazını müteakip okutulurdu. Bu kitap daha sık tamamlandığı için senede birkaç defa bitirilmiş olurdu.

İstanbul 1992; Hülya Yılmaz, *Dünden Bugüne Gümüşhânevî Mektebi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1997; *Doğumunun 200. Yılı Hatırasına Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu Bildirileri*, 1-2 Haziran 2013 (editör: Hür Mahmut Yücer); Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2014; *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî Sempozyumu 03-05 Ekim 2013 Gümüşhane Bildiriler Kitabı [Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî Sempozyumu]* (editörler: İhsan Günaydın, Ali Kuzudişli, Adem Çatak), Gümüşhane 2013.

Bir taraftan dönemin Fatih, Bayezid, Süleymaniye, Mahmudpaşa gibi önde gelen medreselerinde eğitim gören, yüksek medreselerde okumak suretiyle tahsillerini tamamlayan hatta çoğu müderrislik pâyesini almış bulunan diğer taraftan da Gümüşhânevî dergâhında ilmî eksiklerini ikmal edip aynı zamanda nefis terbiyesini gerçekleştiren, mânevî gelişimini tamamlayıp kemâle eren bu talebe ve halifeler İslâm coğrafyasının her tarafına dağılarak Kur'an ve Sünnet'e uygun tasavvuf anlayışını gittikleri yörelere taşımışlardır.

İstanbul'da ilim tahsiline devam eden Ahmed Hilmi Efendi de diğer pek çok ilim talibi gibi bir taraftan da Gümüşhânevî dergâhında ilim ve irfan halkasına katılmıştır. Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'ye intisab ederek aynı zamanda muhaddis ve müderris olan şeyhinden 1298/1881 yılında bütün ilimlere ve özellikle hadis ilmine dair,⁴¹ 13 Şaban 1299/30 Haziran 1882 yılında *Hizbü'l-A'zam*,⁴² *Delâil-i Şerîf*,⁴³ *Râmûzü'l-ehâdis*⁴⁴ icâzetnâmeleri almış, onun gözetiminde halvete/halvetlere girerek Şaban 1301/Mayıs-Haziran 1884 yılında da hilâfetnâme⁴⁵ almıştır.

Safranbolulu İsmail Necati Efendi tarafından 6 Şaban 1304/30 Nisan 1887 tarihinde kendisine musâfaha, müşâbeke, yevmu'l-âşûrâ, ziyâfe ale'l-mâ ve't-temr icâzetleri verilmiştir.⁴⁶

⁴¹ AHE/05/347. Adı geçen icâzetnâme içeriği ile ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Arafat Aydın, "İcâzetâme (Sebet): Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Kendi Kaleminden Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'ye İcâzetini Verdiği İlimler, Eserler ve Tarikatlar", *Doğumunun 200. Yılı Hatırasına Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu Bildirileri, 1-2 Haziran 2013* (editör: Hür Mahmut Yücer), Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2014, s. 264-283; Selahattin Fettahoğlu, "Gümüşhânevî Dergâhında İcâzetnâme Geleneği", *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhânevî Sempozyumu 03-05 Ekim 2013 Bildiriler Kitabı*, s. 585-892.

⁴² AHE/01/112.

⁴³ AHE/01/113.

⁴⁴ Receb 1311/Ocak-Şubat 1894 yılında muhtemelen daha sonra toplu olarak kaleme alınmış olan *Râmûzü'l-ehâdis* icâzetleri almış olanların listesinde üçüncü sırada yer almaktadır (AHE/02/226).

⁴⁵ AHE/01/80.

⁴⁶ AHE/01/17.

Dergâhta bazı seneler bir, bazı senelerde ise iki halvet programı icra edilir. Daha çok ilim ehline yönelik bulunan, Zilhicce ve Receb aylarında yapılan bu programlara dahil olanlardan, daha girerken, halvetten çıktıktan sonra ne tür hizmetler yapacaklarının taahhüdü alınır, neredeyse tamamı ya memleketlerine ya da muhtelif beldelere giderek özellikle Ramazan ayını vaaz u nasihat ve irşatla geçirirlerdi.

1301/1884 senesinde dergâhın halifeler defterine Ahmed Hilmi Efendi'nin isminin işlendiğini görmekteyiz. Hilâfetnâme aldığı tarih de bu senenin Şaban ayında vaki olduğuna göre aynı yılın Receb-Şaban ayında halvete girmiş olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷ Receb 1302/Nisan-Mayıs 1885 tarihinde halvete girenler listesinde de yine Ahmed Efendi'nin ismi kayıtlı olduğuna göre o sene de halvete girmiştir.⁴⁸

Mürşidi Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî, Ahmed Hilmi Efendi'yi bir dönem derslerine nâzır nasb ve tayin eylemiş,⁴⁹ vefatından birkaç ay önce kendi eserlerinden olan *Câmi'u'l-usûl*, *Necât-ı Kebîr* ve *Câmi'u'l-mutûn*'un tekrar bastırılması için kendisini görevlendirmiş, o da emre imtisâlen adı geçen kitapların bastırılmasına diğer ihvanlar ile birlikte gayret göstermiş, Gümüşhânevî'nin hayatında bunlardan birisinin basımına muvaffak olmuş, onun vefatı ardından ise diğerlerini bastırmıştır.⁵⁰

2. Tarikat Faaliyetleri

Pek çok temsilcisi kanalıyla İstanbul'daki düşünce ve uygulamalarını Anadolu'ya taşımış olan Gümüşhânevî dergâhının kimi temsilcileri memleketlerinde veya gittikleri yerlerde medrese-tekke-kütüphane kurmuşlardır. Kastamonulu Hasan Hilmi Efendi bir dönem Geyve'de, Lüleburgazlı Eşref Efendi İstanbul'da, Ankaralı Hilmi Efendi İzmit'te, Düzceli Hasan Hilmi Efendi Düzcü'de, Yusuf Bahri Efendi Ünye'de, Kazanlı Zeynullah Efendi Tarvisky denilen bölgede, Yusuf Şevki Efendi Oġta, Osman Niyazi Efendi Rize'de, Ferşad

⁴⁷ AZG/04/128.

⁴⁸ AZG/05/187.

⁴⁹ Ahmed Hilmi Efendi, *Gümüşhânevî'nin Terceme-i Hâli*, M. Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi Arşivi, AHE/01/136, vr. 14^a.

⁵⁰ Ahmed Hilmi Efendi, *Gümüşhânevî'nin Terceme-i Hâli*, vr. 4^a.

İbrahim Efendi Çaykara'da, Çırpırlı Ali Efendi Bayramiç'te, Karahisârî Mehmed Efendi Afyon'da, Hasan Ziyaeddin Efendi Nallıhan'da, Yörükzâde Ahmed Efendi Bolvadin'de bu hizmetleri Gümüşhânevî dergâhının birer temsilcisi olarak yürütmüşlerdir.⁵¹

Ahmed Hilmi Efendi de İzmit'i kendisine hizmet mahalli olarak seçerek buraya gelmiştir. Cemaledin Server Revnakoğlu'nun kayıtlarına göre burada Fevziye, Taşçılarbaşı ve Yenicuma camilerinde Salı ve Cuma geceleri Hatm-i Hâce yaptırmak suretiyle irşat faaliyetlerinde bulunmuş, "bir hayli mürid toplamış, tarikat neşr etmek hususunda büyük şöret ve muvaffakiyet elde ettiği görülmüştür."⁵²

Toplumun çeşitli kesimlerinden kadın-erkek çok sayıda müride sahip olduğu kendi evrakları arasında bulunan mektuplardan anlaşılan Ahmed Hilmi Efendi'nin tesir sahası sadece İzmit ile sınırlı kalmamış Hicaz bölgesinden Karadeniz'e, Balkanlar'dan Anadolu'ya uzanmıştır.

Bu faaliyetlerini gerçekleştirirken merkez dergâhla bağıını çok sıkı tutmuş, postnişinlerle irtibatını koparmamış, dergâhın hizmetlerinin devamına büyük gayret göstermiştir.⁵³ Bu kabilden olarak Gümüşhânevî dergâhının bastırıldığı kitapların ciltlenmesi, yayılması çalışmalarına devamlı destek sağladığı görülmektedir.⁵⁴

III. Sosyal Yönü ve Sürgün Hayatı

Ahmed Hilmi Efendi sadece ilim tedrisiyle meşgul olan bir müderris ve/veya irşat çalışmalarında bulunan bir mübelliğ değildir. Onun ilim ve irşat anlayışının temelinde "Allah rızası" vardır. Buna ulaşmak için yerinde ve zamanında

⁵¹ Ayrıca bk. Kasım Kufralı, *Nakşibendiliğin Kuruluşu ve Yayılışı*, Doktora tezi, 1949, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırma Merkezi, nr. 337, s. 189.

⁵² Revnakoğlu Arşivi, 212/79.

⁵³ AZG/04/119'da bulunan İsmail Necati Efendi'ye 5 Cemâziyelülâ 1333/21 Mart 1915 tarihinde gönderdiği mektupta "Faziletli reşâdetlü Hocam eş-Şeyh el-Hâc İsmail Efendi hazretleri" ifadesini kullanıyor, selam edip ellerini öptüğünü bildiriyor.

⁵⁴ Belgeler için bk. AZG/01/05; AZG/01/06.

yapılması gereken her türlü sosyal çalışmalarda bulunmaktadır. Bu anlayış, mensubu bulunduğu Ziyâiyye'nin temel karakteristiğidir.

Ahmed Hilmi Efendi, akrabalarını ve doğup büyüdüğü beldenin insanlarını ihmal etmemiş, onlarla irtibatını koparmamış ve onlara olabildiğince her yönden yardımcı olmaya çalışmıştır. O, her sene köyüne gider, yörenin çocuklarından istidâdı olanları alır getirir ve tahsillerini ilerletmelerini sağladı. Biraderi Azim Ağa'ya 1883 tarihinde gönderdiği mektupta tarikat ve ilim tahsili ile ilgili önemli tavsiyelerde bulunduğu görülmektedir.⁵⁵ Köyünden gelen talebelerin her türlü meselesiyle meşgul olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁶

Selanik'ten kendisine gönderilen bir mektupta o bölgenin durumu hakkında bilgi verilmekte⁵⁷ olmasından geniş bir coğrafyanın meseleleri ile ilgilendiği görülmektedir.

28 Ekim 1897 tarihinde İzmit mutasarrıfı tarafından gönderilen yazıda, Girit ahâlisinin durumlarının acınacak hale geldiği için toplanacak aynî ve nakdî yardımlarla ilgili bir komisyon teşkil edildiği ve bu komisyona Ahmed Hilmi Efendi'nin de a'zâ seçildiği bildirilmektedir.⁵⁸

Ahmed Hilmi Efendi'nin İzmir'deki bazı ihvanla mektuplaşmalarından burası ile yakından ilgilendiği, her sene gidip geldiği anlaşılmaktadır.⁵⁹

Kastamonu'da sürgünde bulunduğu süre içerisinde burada da ihvan ve talebe kitlesi edinmiş, bilâhare onlarla haberleşmelerini sürdürerek bölgeden yakın haberler almaya devam etmiştir.

31 Mart vakasında Ahmed Hilmi Efendi'yi aktif olarak görmekteyiz. Rumeli'den gelen Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmemesi için Mahmud Şevket

⁵⁵ AHE/01/96.

⁵⁶ Bk. AHE/01/27; AHE/01/59; AHE/01/60; AHE/01/83. Yeğeni Molla Mustafa'nın gönderdiği bir mektup için bk. AHE/01/05. Kızılcahamam Pazar nahiyesinden Mamacızâde Osman Nuri Bilgin hoca ile kendi köyünden Cafer Aydın, Hüseyin Aydın ve Halit Subaşı hoca yetiştirdiği talebelerindedir.

⁵⁷ AHE/01/43.

⁵⁸ AHE/01/07.

⁵⁹ AHE/01/37; AHE/01/73; AHE/01/76; AHE/01/77; AHE/01/81; AHE/01/82.

Paşa'ya bir açık mektup yazıp Derviş Vahdeti tarafından çıkarılmakta olan *Volkan* gazetesine göndermiş ancak bu yazı yayınlanmamıştır. Bilâhare yazıdan haberdar olunmuş ve Ahmed Hilmi Efendi Birinci Dîvân-ı Harbî-i Örfîce (Birinci Sıkıyönetim Mahkemesi) mahkeme olunarak beş yıl sürgün cezasına mahkum edilmiştir. Sürgün yeri memleketi Ankara ve bulunduğu yer olan İzmit dışında bir yer olarak kararlaştırılmış ve Kastamonu'ya gönderilmiştir.⁶⁰

Kastamonu'da çok ilgi gören Ahmed Hilmi Efendi, Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî'nin Devrekani/Kastamonulu halifelerinden Hacı Osman Efendi'nin torunlarından Osman Fevzi Efendi'nin Polis dairesinden izin almak suretiyle Devrekani'ye gelmesine vesile olmuştur. Burada bulunan Tefikiye medresesinin üst katındaki odaya yerleşen Ahmed Hilmi Efendi, vaktini genellikle medresenin mescidinde geçirmiş ve talebeye üç yıl ders vermiştir. Osman Fevzi, Hafız Mehmed, Hafız Hüseyin Topkara oğulları ve Mahir Gürcü Mehmedoğlu'na 1329/1913-14 senesinde icâzetnâme vermiş, ayrıca 1328/1912-13 senesinde buradaki talebesi Osman Feyzi'ye *Delâilü'l-Hayrât* ve *Kasîde-i Bürde* icâzetleri vermiştir.⁶¹

⁶⁰ Geniş bilgi ve değerlendirmeler için bk. Galitekin, adı geçen tebliğ. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan ilgili belgeler için bk. BOA, İrade Askerî, no: 61/1327 Ca 19; BOA, ZB, 440_110.

⁶¹ Osman Fevzi Efendi'nin yayınlanmamış hâtîrâtı. Daktilo metni ile yazılmış olan bu hâtîrâtı, 1329 tarihli Ahmed Hilmi Efendi tarafından verilmiş olan icâzetnâmeler ile sair icâzetnâme ve belgelerin fotoğraflarını istifademize sunan Osman Fevzi Kulaksızoğlu Efendi'nin torunu Nüzhet Kulaksızoğlu beye şükranlarını sunmayı bir borç bilirim. Ahmed Hilmi Efendi tarafından kendisine verilmiş olan *Garâibü'l-ehâdis ve Şerhi İcâzetnâmesinin* tercemesi için bk. Ahmet Turan Arslan, "Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî'nin Verdiği Bazı İcâzetnâmeler", *Ahmed Ziyâüddin Gümüşhanevî Sempozyum Bildirileri: 11-12 Temmuz 1992* (haz. Necdet Yılmaz), İstanbul 1992, s. 113-115.

IV. Eserleri

A. Kaleme Aldığı Kitaplar

1. *Muhibbü'l-fıkh li-hıfzi'd-dîn*

Ahmed Hilmi Efendi'nin bilinen en meşhur eseri, Kastamonu'nun Devrekani ilçesinde Tevfikiyye medresesinde dersler verdiği sırada yazdığı *Muhibbü'l-fıkh li-hıfzi'd-dîn* adlı eseri olup Şaban 1328/Ağustos 1910 senesinde Mahmutbey matbaasında bastırılmıştır.⁶²

Halk arasında din, iman ve üç talak üzerine yemin etmenin sıradan hallerden olduğu telakkisine karşı cahil halkın nikahlarını muhafaza etmeleri için telebesi Osman Fevzi'nin bir ricası üzerine kaleme alınan eser, iman, ahlâk, oruç, namaz, 32 farz, bey' ve nikah konularını ele almakta ve bir 40 hadise yer verilmektedir.⁶³

Ahmed Hilmi Efendi gözlem yaparak içinde bulunduğu toplumu tahlil etmiş, sorunların tespitini ve çözümlerinin nasıl yapılacağı ile ilgili görüşlerini mukaddemede genişçe ele almıştır. Sonra sistematik bir şekilde konuları tasnifleyerek kısa, öz, herkesin anlayabileceği sadelikte, yer yer kaynak kitap isimlerini de zikrederek eserini tamamlamıştır.⁶⁴

Müellif, kitabın müsveddesinin sonunda yazımının Devrekani'de Cemâziyelevvel 1328/Mayıs-Haziran 1910 tarihinde bittiğini belirttiğinden sonra Allah'tan en yakın zamanda vatanına döndürmesi duasında bulunmaktadır.⁶⁵

2. *Mûcidü'l-fütûh*

Ahmed Hilmi Efendi'nin iki defter halinde hazırlamış olduğu toplam 93 varaklık bir kitap olup "vasiyet"lerden oluşmaktadır. Fıkhî anlamı dışında Kur'ân-

⁶² Selim Şenol tarafından yeni harflerle hazırlanan kitap yayınlanmıştır.

⁶³ Osman Fevzi Efendi'nin yayınlanmamış hâtırâtı.

⁶⁴ Kitabın ayrıntılı tanıtımı için bk. Necmettin Azak, "Bir Nakşî Halifesinin Kastamonu'da Sürgün Yılları ve Burada Yazdığı Eseri", *II. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî Sempozyumu: Kastamonu'nun Manevi Mimarları, 4-6 Mayıs 2014*, Kastamonu Üniversitesi Yayınları, Kastamonu ty., s. 615-624. Eserin müsveddeleri ve yazması için bk. AHE/04/302; AHE/05/345.

⁶⁵ AHE/05/335.

ı Kerîm'deki "Birine bir şey yapmayı tavsiye etmek, öğütlemek" anlamında çeşitli yerlerde geçen (msl. 2/Bakara, 132, 180, 240; 5/Mâide, 106)⁶⁶ şekli örnek alınarak peygamberler, sahabe ve evliyâullahın söz ve tavsiyelerine herbiri "vasiyet" başlığı altında çok sayıda yer verilmiştir. Bu yönüyle eser bir "vasiyetnâme" özelliği taşımaktadır.

İslâm geleneğinde büyük önem arzeden vasiyet yazmada, kendisinden sonra geride kalan aile efradına, müridlerine, dost ve arkadaşlarına tavsiyelerde bulunma, dikkat etmeleri gereken hususları hatırlatma ve doğru yöne teşvik etme, nasihat, ikaz ve uyarılarda bulunma düşüncesi etkili olmuştur. Buna bir nevi mânevî tereke de denilebilir.

Ahmed Hilmi Efendi kendisini geriye çekerek doğrudan hitap etmekten kaçınmış, büyüklerin söz ve menkabelerini aktarmak suretiyle vasiyetlerde bulunmak istemiş olmalıdır.

Eser 1327 senesi Cemâziyelâhir ayında (Haziran-Temmuz 1909) tamamlanmıştır.

3. Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'nin Terceme-i Hâli

Ahmed Hilmi Efendi'nin terekesi arasında bulunan bu menâkıbnâme nâ-tamamdır. Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî'den kendisinden bizzat dinlediği hayatının ayrıntılarına dair hususları aktarması ve kendi gözlemlerine yer vermesi açısından önem arz eden bu menâkıbnâme 15 varaktır.⁶⁷

⁶⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Abdüsselam Arı, "Vasiyet", *DİA*, XLII (2012), 552-555; Hafezz Malik, "Şah Veliyyullâh'ın Vasiyetnâmesi: el-Makâletü'l-Vad'iyye fi'n-Nasiha ve'l-Vasiyye" (çev. İbrahim Hatiboğlu), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. V (2002), s. 157-173; Ömer Bozkurt, "İbn Seb'in Vasiyeti: Vasiyyetu İbn Seb'in li-Eshâbihî", *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, X (2013), sy. 1, s. 187-210; Adem Çatak, "Şihâbüddin Sühreverdî'nin Vasiyet-nâme Adlı Risalesi (Tercüme-Tahkik)", *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV (2015), sy. 7, s. 256-276.

⁶⁷ Geniş bilgi için bk. Fatih Yıldız, "Ahmed Hilmi Efendi'nin Mürşidi Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî için Kaleme Aldığı Terceme-i Hâl", *Ahmed Hilmi Efendi Yâd Programı*, 8 Ocak 2012, yayınlanmamış tebliğ.

B. Terekesi İçerisinde Bulunup Kendisine Ait Olduğunu Düşündüğümüz Kitaplar

1. *Mevlânâ Hâce Naîmullâh-ı Behrâiçî'nin Ma'mûlât-ı Mazhariyye İsimli Eserinin Tercemesi*

Ahmed Hilmi Efendi'nin metrukâtı üzerine yaptığımız incelemeler esnasında adı geçen eserin bir tercemesine tesadüf edilmiştir. Tercemesi 1301/1883-84 tarihinde tamamlanan eser yine bu tarihlerde açık, okunaklı, güzel bir hatla istinsah edilmiştir. Müterciminin ve müstensihinin adını tespit edemediğimiz bu kitabın Ahmed Hilmi Efendi tarafından Farsça'dan Türkçe'ye çevirilmiş olma ihtimalini yüksek görmekteyiz.

94 varak olan eser nesih kırması hattıyla 23x16, 19x10 boyutlarında 20 satır olarak yazılmıştır.

Kitap Şemseddin Habîbullah Mirza Mazhar-ı Cân-ı Cânân'ın siyer, ahlâk ve âdetleri ile Nakşibendiyye-i Müceddidiyye'nin özelliklerini anlatmaktadır. Mütercim Türkçe'ye çevirme sebebini ise Bazı Hind kavramları ve örfi ıstılahların kullanılmış olmasından dolayı pek çok kimsenin istifade etmekten mahrum bulunduğunu, bu yüzden de geniş kitlelerin istifade etmesini temin olduğunu belirtmektedir.⁶⁸

2. *Akâid Manzûmesi Şerhi*

Yaygın olarak Erzurumlu İbrahim Hakkı'ya (v. 1780) ait olduğu bilinen ve müellif ve şairin ünlü eseri *Mârifetnâme*'de yer alan *Hudâ Rabbim* olarak yaygınlık kazanan manzume aynı zamanda Sun'ullâh-ı Gaybî (v. 1087/1676) ve son

⁶⁸ Türkiye kütüphaneleri veri tabanında yaptığımız taramalarda başka bir terceme nüshasına rastlamadığımız adı geçen yazma hakkında geniş bilgi için bk. Necdet Yılmaz, "Anadolu'da Bir Müceddidî Mensubunun Eseri: Naîmullah-ı Behrâiçî'nin Ma'mûlât-ı Mazhariyye'sinin Türkçe Tercümesi", *Uluslararası İmâm-ı Rabbânî Sempozyumu*, Yayınlanmamış Bildiri, 15-17 Kasım 2013. Ayrıca Hatice Gargu tarafından eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır (*Mevlânâ Hâce Naîmullâh Behrâiçî'nin Ma'mûlât-ı Mazhariyye İsimli Eseri'nin Türkçe Tercemesi'nin Transkripsiyon ve Tahlili*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2015).

devir melâmîlerinden Muhammed Nûru'l-Arabî'ye (v. 1303/1887) de nisbet edilmektedir.⁶⁹

Adı geçen manzûmenin matbu bir şerhinin 33-61. sayfalarını ihtiva eden kısmı Ahmed Hilmi Efendi metrukâtı içerisinde iki adet olarak yer almaktadır. 4 Safer 1311/17 Ağustos 1893 tarihini taşıyan baskının sonu “Hulefâ-yı Nakşibendiyye'den Ankaralı Hacı Ahmed Hilmi Efendi tarafından tab' olundu.” ifadesine yer vermektedir.

Bu şerh de kanaatimizce Ahmed Hilmi Efendi'ye aittir.

3. *Kurbanla İlgili Bir Risâle*

Osmanlı medreselerinde müderrislik yapmak isteyenler bir imtihana tabi tutulurdu. Bu imtihan için adaylara bir tez verilir, takrirleri dinlenir ve bir de risâle yazdırılırdı. Jüri tarafından dinlenen ve sorulara doğru cevap vermekle birlikte risâlesi kabul edilen aday müderrisliğe atanırdı.

Ahmed Hilmi Efendi kurbanla ilgili bir Arapça risâlenin sonuna “Harrerehû Ahmed bin Mehmed Efendi el-Ankaravî. Sâkin-i Kostantîniyye der Medrese-i Sinekli kurb-ı Sultan Bayezid-i Velî li-ecli't-tahsil. 27 Zilkâde 1292/İstanbul'da Sultan Bayezid-i Velî yakınlarında bulunan Sinekli Medresesi'nde Ahmed b. Mehmed el-Ankaravî tarafından tahsil için. 25 Aralık 1875” kaydını düşmüştür. Bolca derkenarların yer aldığı 6 varaklık bu küçük risâle tahminimize göre müellifimizin müderrislik takdim tezidir.⁷⁰

Ahmed Hilmi Efendi'nin evrakları arasında bulunan bir belge “Matbaa-i Âmire'de tab' olunan lisân-ı Türkîce udhiyye risâlesinin adedi” başlığı ile kitap-tan kimlere kaçar tane verildiği listelenmiştir.⁷¹ Matbaa-i Âmire'de basılan böyle bir kitap aramalarımızda tespit edilememekle birlikte mezkur kayda itibar et-

⁶⁹ Manzume hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bilal Kemikli, “Popüler Dinî Kültüre Dâir Bir Manzûme ve Üç Şâir: Hudâ Rabbim Manzûmesi Etrafında Tartışmalar”, *İslâmî Araştırmalar*, 2001, XIV, sy. 3-4, s. 492-500.

⁷⁰ AHE/4/327.

⁷¹ AHE/02/242.

mek gerektiği kanaatindeyiz. Buna göre Ahmed Hilmi Efendi'nin daha önce kaleme aldığı *Kurban (Udhiye) Risâlesini* elden geçirerek terceme ettiği ve bunu bastırıldığı anlaşılabilir.

V. Hattatlığı

Ahmed Hilmi Efendi'nin metrukâtı arasında hat çalışmaları bulunmaktadır. Vefalı Osman Remzi adında bir hattatın meşklerinin çok sayıda bulunmasından bu zâttan hat temeşşük ettiği anlaşılmaktadır. Bu çalışmalar arasında kendi imzasını taşıyan hatlar da bulunmaktadır ki onlara bakarak kendisinin orta seviyenin üzerinde bir hattat olduğunu söylemek mümkündür. Aynı zamanda bir mıstar'ın bulunması kütüphanesinde bulunan pek çok yazmanın kendisi tarafından yazıldığını göstermesi açısından önemlidir, kanaatindeyiz.⁷² Kütüphanesindeki yazanı belirtilmemiş kimi yazma eserleri de hattatı olarak ona nisbet etmemiz yanlış olmayacaktır.

VI. Sonuç

Ahmed Hilmi Efendi, XIX. yüzyılın ortalarında bir Anadolu köyünde doğmuş, yüksek tahsil kastıyla İstanbul'a gelerek formel anlamdaki tahsilini başta Sinekli/Kurşunlu medresesi olmak üzere çeşitli medreselerde tamamlamış, bu arada Fatmasultan/Gümüşhânevi dergâhında da hem hadis hem de irfânî eğitimi geliştirmiş bir alim sûfidir.

Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevi'den çeşitli ilimlere dair icâzetler yanında hilâfetnâme de almak suretiyle onun halifeleri arasına girmiştir. Gümüşhânevi'nin diğer pek çok halifesinin İslâm dünyasının çeşitli yerlerinde görev üstlendiği gibi o da kendisine hizmet mahalli olarak İzmit'i seçmiştir. Burada bir yandan tedris faaliyetlerinde bulunmuş bir yandan da irşat çalışmaları yapmıştır. İstanbul'da dergâhın çeşitli işleriyle yakından ilgilenerek müşdidinin yakınlığını kazanmış,⁷³ onun derslerine gelen talebelerin kontrol ve takibini yap-

⁷² AHE/02/255 (17).

⁷³ Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevi'nin tanzim ettiği vakfiyenin şahitleri arasında (AZG/03/27) ve dergâhın muhasebe defterini onayanlar arasında (AZG/05/164) Ahmed Hilmi Efendi'yi görmekteyiz.

mış, kitaplarının basımı işiyle ilgilenmiştir. Dergâhla ilişkilerini ve bu çalışmalarını İzmit'te iken de vefatına kadar sürdürmüştür. Hicaz'dan Balkanlar'a, Karadeniz'den Ege bölgesine kadar yetiştirdiği insanları yakından takip etmiş buralardaki insanların ilmî, fikrî ve sosyal yönleriyle ilgilenmiştir.

Döneminin sosyal sorunlarına yabancı kalmamış, bu maksatla yaptığı bazı girişimlerden dolayı sürgüne gönderilmiş, orada da tedris, telif ve irşat çalışmalarını yürütmüştür.

Köyü ve çevresini ihmal etmemiş, buradan getirdiği talebelerin yetişmesini sağlamış, Kastamonu Devrekâni'de önemli talebeler yetiştirmiş, kendisinden sonra uzun süre hizmetlerini devam ettirmiş olan Karamürsel'in Ereğli belde-sinden Mehmed Ârif Efendi'yi yetiştirmiştir.

Aynı zamanda orta seviyenin üzerinde bir hattat olduğunu tespit ettiğimiz Ahmed Hilmi Efendi, yazdığı eserlerle de tesirini günümüze taşımış bir müellif sûfidir.

Sonuç olarak Ahmed Hilmi Efendi Osmanlı'nın bunalımlı son devrini bütün zorluklarıyla yaşamış, tesirleri günümüze kadar uzanmış, vazifesini müdrik mü'min, alim ve müellif bir sûfidir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

M. Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi Arşivi, Ahmed Ziyaeddin Gümüşhânevî Tasnifi

AZG/01/05.

AZG/01/06.

AZG/03/27.

AZG/04/128.

AZG/05/164.

AZG/05/187.

M. Es'ad Coşan Araştırma ve Eğitim Merkezi Arşivi, Ahmed Hilmi Efendi Tasnifi

AHE/01/05. AHE/01/07. AHE/01/17. AHE/01/26. AHE/01/27.

AHE/01/37. AHE/01/43. AHE/01/59. AHE/01/60. AHE/01/63.

AHE/01/73. AHE/01/76. AHE/01/77. AHE/01/80. AHE/01/81.

AHE/01/82. AHE/01/83. AHE/01/89. AHE/01/95. AHE/01/96.

AHE/01/96. AHE/01/112. AHE/01/113 AHE/01/123. AHE/01/125.

AHE/01/126. AHE/01/130. AHE/02/183. AHE/02/226. AHE/02/231.

AHE/02/242. AHE/02/250. AHE/02/255 (17). AHE/03/273.

AHE/04/327. AHE/05/343. AHE/05/347. AHE/05/415 (19).

AHE/05/415 (25). AHE/05/415 (29).AHE/05/415 (33).
 Süleymaniye Kütüphanesi, Cemaleddin Server Revnakoğlu Arşivi, 212/79.
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Askerî, no: 61/1327 Ca 19.
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, ZB, 440_110.

Kitaplar

- Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî: Sempozyum Bildirileri: 11-12 Temmuz 1992* (haz. Necdet Yılmaz), Seha Neşriyat, İstanbul 1992.
- Doğumunun 200. Yılı Hatırasına Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu Bildirileri, 1-2 Haziran 2013* (editör: Hür Mahmut Yücer); Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2014.
- Ebül'ulâ Mardin, *Huzur Dersleri I*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul 1951.
- Galitekin, Ahmet Nezi, *Osmanlı Kaynaklarına Göre İstanbul Câmi, Tekke, Medrese, Mekteb, Türbe, Hamam, Kütüphanâ, Matbaa, Mahalle ve Selâtin İmâretleri*, İşaret Yayınları, İstanbul 2003.
- Gargu, Hatice, *Mevlânâ Hâce Naîmullah Behrâyiçi'nin Ma'mûlât-ı Mazhariyye İsimli Eseri'nin Türkçe Tercemesi'nin Transkripsiyon ve Tahlîli*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2015.
- Gündüz, İrfan, *Gümüşhânevî Ahmed Ziyâüddîn (ks) Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı ve Hâlidîyye Tarikatı*, Seha Neşriyat, İstanbul 1984.
- I. Uluslararası Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî Sempozyumu 03-05 Ekim 2013 Gümüşhane Bildiriler Kitabı [Uluslararası Ahmed Ziyâüddin Gümüşhânevî Sempozyumu]* (editörler: İhsan Günaydın, Ali Kuzudişli, Adem Çatak), Gümüşhane 2013.
- Kavak, Abdulcebbar, *Mevlânâ Hâlid-i Bağdadî ve Hâlidî Tasavvuf Geleneğinin Tarihi Gelişim Süreci*, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2013.
- Koçu, Reşat Ekrem, Fatma Sultan Medresesi maddesi, *İstanbul Ansiklopedisi*, X (1971), 5582.
- Kufralı, Kasım, *Nakşibendiliğin Kuruluşu ve Yayılışı*, Doktora tezi, 1949, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırma Merkezi, nr. 337.
- Kütükoğlu, Mübahat S., *XX. Asra Erişen İstanbul Medreseleri*, Ankara 2000.
- Şenol, Selim, *Kınık Köyü ve Hacı Ahmet Hilmi Ankaravi*, Baskı yeri ve tarihi yok. s. 18.
- Tosun, Necdet, *Bahaeddin Nakşibend: Hayatı, Görüşleri, Tarikatı [XII-XVII. Asırlar]*, İnsan Yayınları, İstanbul 2002.
- Yılmaz, Hülya, *Dünden Bugüne Gümüşhânevî Mektebi*, Seha Neşriyat, İstanbul 1997.

Makaleler ve Tebliğler

- Algar, Hamid, "Hâlidîyye", *DİA*, XV (İstanbul 1997), 295-296.
- Algar, Hamid, "Nakşibendîyye", *DİA*, XXXII (İstanbul 2006), 335-342.
- Arı, Abdüsselam, "Vasiyet", *DİA*, XLII (2012), 552-555.
- Arslan, Ahmet Turan, "Ahmed Ziyâeddîn Gümüşhânevî'nin Verdiği Bazı İcâzetnâmeler", *Ahmed Ziyâüddîn Gümüşhânevî Sempozyum Bildirileri: 11-12 Temmuz 1992*, İstanbul 1992, s. 108-119.
- Aydın, Arafat, "İcâzetâme (Sebet): Ahmed b. Süleyman el-Ervâdî'nin Kendi Kaleminden Ahmed Ziyâeddin-i Gümüşhânevî'ye İcâzetini Verdiği İlimler, Eserler ve Tarikatlar", *Doğumunun 200. Yılı Hatırasına Uluslararası Gümüşhânevî Sempozyumu*

- Bildirileri, 1-2 Haziran 2013* (editör: Hür Mahmut Yücer); Bağcılar Belediyesi, İstanbul 2014, s. 264-283.
- Azak, Necmettin, “Bir Nakşî Halifesinin Kastamonu’da Sürgün Yılları ve Burada Yazdığı Eseri”, *II. Uluslararası Şeyh Şa’bân-ı Velî Sempozyumu: Kastamonu’nun Manevi Mimarları, 4-6 Mayıs 2014*, Kastamonu Üniversitesi Yayınları, Kastamonu ty., 615-624.
- Bozkurt, Ömer, “İbn Seb’in Vasiyeti: Vasiyyetu İbn Seb’in li-Eszhâbihi”, *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, X (2013), sy. 1, s. 187-210.
- Çatak, Adem, “Şihâbüddin Sühreverdi’nin Vasiyet-nâme Adlı Risalesi (Tercüme-Tahkik)”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, IV (2015), sy. 7, s. 256-276
- Erbaş, İlnur, Hatice Güçlü Nergiz, “Osmanlı Dönemi İzmit Camileri”, http://akademik-personel.kocaeli.edu.tr/hg.nergiz/bildiri/hg.nergiz04.06.2010_14.45.00bildiri.pdf.
- Eyice, Semavi, “İstanbul’un Kaybolan Eski Eserlerinden: Fatma Sultan Camii ve Gümüşhaneli Dergâhı”, *Sabri F. Ülgener’e Armağan*, İstanbul 1985, s. 481.
- Fettaoğlu, Selahattin, “Gümüşhanevî Dergâhında İcâzetnâme Geleneği”, *I. Uluslararası Ahmed Ziyaüddin Gümüşhanevî Sempozyumu 03-05 Ekim 2013 Bildiriler Kitabı*, s. 585-892.
- Galitekin, Ahmed Nezih, “Belgeler Işığında Ahmed Hilmi Hocaefendi’nin Terceme-i Hâli”, *Ahmed Hilmi Efendi Yâd Programı*, 8 Ocak 2012, Yayınlanmamış tebliğ.
- Kemikli, Bilal, “Popüler Dinî Kültüre Dâir Bir Manzûme ve Üç Şâir: Hudâ Rabbim Manzûmesi Etrafında Tartışmalar”, *İslâmî Araştırmalar*, 2001, c. XIV, s. 3-4, s. 492-500.
- Malik, Hafezz, “Şah Veliyyullâh’ın Vasiyetnâmesi: el-Makâletü’l-Vad’ıyye fi’n-Nasîha ve’l-Vasiyye” (çev. İbrahim Hatiboğlu), *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. V (2002), s. 157-173.
- Yıldız, Fatih, “Ahmed Hilmi Efendi’nin Mürşidi Ahmed Ziyâeddîn-i Gümüşhânevî için Kaleme Aldığı Terceme-i Hâl”, *Ahmed Hilmi Efendi Yâd Programı*, 8 Ocak 2012, Yayınlanmamış tebliğ.
- Yılmaz, Necdet, “Anadolu’da Bir Müceddidî Mensubunun Eseri: Naîmullah-ı Behrâiçî’nin Ma’mûlât-ı Mazhariyye’sinin Türkçe Tercümesi”, *Uluslararası İmâm-ı Rabbânî Sempozyumu*, Yayınlanmamış Bildiri, 15-17 Kasım 2013.